

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
СУМСЬКА ФІЛІЯ

Кафедра гуманітарних дисциплін

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
з навчальної дисципліни «Професійна етика»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
081 Право (право)

Суми 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 08.07.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол від
27.06.2024 № 22)

Розробник:

Доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук
Тетяна ПОНОМАРЕНКО

Рецензенти:

1. Професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
доцент Наталія ГОРОБЕЦЬ
2. Доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка, кандидат психологічних наук, доцент
Дмитро УСИК

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 1							
Тема № 1. Професійна етика: сутність, основні принципи та категорії	18	2	4			12	
Тема № 2. Діловий (службовий) етикет	18	2	4			12	
Тема № 3. Актуальні морально-правові проблеми сучасного суспільства	18	2	4			12	
Тема № 4. Професійна етика на міжнародному рівні	18	2	4			12	
Тема № 5. Сучасний стан та перспективи розвитку професійної етики	18	2	4			12	
Всього за семестр № 1	90	10	20	-	-	60	залік

2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (заочна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 1							
Тема № 1. Професійна етика: сутність, основні принципи та категорії	18	2	2			14	
Тема № 2. Діловий (службовий) етикет	18	2	2			14	
Тема № 3. Актуальні морально-правові проблеми сучасного суспільства	18		2			16	
Тема № 4. Професійна етика на міжнародному рівні	18		2			16	
Тема № 5. Сучасний стан та перспективи розвитку професійної етики	18		2			16	
Всього за семестр № 1	90	4	10	-	-	76	залік

3. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1. Професійна етика: сутність, основні принципи та категорії

Семінарське заняття. Професійна етика: сутність, основні принципи та категорії

Навчальна мета заняття: ознайомити здобувачів зі специфікою професійної етики та основними принципами професійної етики, розкрити зміст основних категорій.

Кількість годин: 4

Навчальні питання:

1. Завдання професійної етики як науки, її роль в формуванні морально-професійної культури.
2. Основні принципи професійної етики (гуманізм, справедливість, законність, патріотизм, колективізм) та специфіка їх реалізації у професійній діяльності.
3. Добро та зло як вихідні категорії етики. Специфіка їх прояву у професійній діяльності.
4. Совість, честь, гідність, моральний вибір у повсякденному житті і професійній діяльності.

Методичні вказівки

При підготовці до *першого питання* необхідно розглянути специфіку професійної етики, особливості застосування норм професійної етики, важливість і необхідність дотримання основних принципів професійної етики.

Важливо відзначити, що професійна етика регулює моральні відносини між людьми в головній сфері громадського життя – трудовій діяльності (матеріально-виробничій, господарсько-економічній, управлінській, духовній, культурній тощо).

Професійна етика є сукупністю моральних норм, що визначають ставлення людини до свого професійного обов'язку, а через нього – до людей, з якими вона пов'язана в силу характеру своєї професії і, врешті-решт, до суспільства в цілому. Необхідно зауважити, що змістом професійної етики є, по-перше, кодекси поведінки, що рекомендують певний тип взаємовідносин між людьми, які є оптимальними з точки зору виконання ними своєї професійної діяльності, по-друге, способи обґрунтування даних кодексів, соціально-філософське тлумачення культурно-гуманістичного призначення даної професії.

При підготовці до *другого питання* радимо звернути увагу на деонтологічний характер професійної етики. Так, сукупність моральних норм і принципів, що охоплює основні сфери життєдіяльності людей, складає моральний кодекс. При цьому, моральний кодекс – це продукт історичного розвитку моралі, що фіксується у письмовій формі. Однак необхідно відзначити принципову відмінність форми та об'єму регламентації життєдіяльності

представників будь-якої професії морального кодексу та правил поведінки (як зовнішнього вираження першого). Нагадаємо, що правила поведінки – це найбільш елементарні, конкретні вимоги до поведінки людини в конкретних умовах. При цьому слід акцентувати увагу на тому, що одна з основних ознак моралі в тому, що її норми не є суворо обов'язковими, надають право широкого вибору і санкціонуються переважно силою громадської думки.

Важливо відмітити, що професійна етика не є наслідком нерівності в ступені моральності різних професійних груп. До деяких видів професійної діяльності суспільство пред'являє завищені моральні вимоги. Так, приділяється особлива увага моральним якостям представників тих професій, які пов'язані з правом розпоряджатися життям людей, значними матеріальними цінностями, деяких професій зі сфери послуг, транспорту, управління, охорони здоров'я, виховання тощо.

Потрібно зазначити, що професіоналізм і ставлення до праці є важливими якісними характеристиками морального образу особистості. При цьому суспільство розглядає моральні якості працівника як один із провідних елементів професійної приналежності. Загальнолюдські моральні норми мають бути особливим чином конкретизовані у трудовій діяльності із врахуванням специфіки праці, структури моральних відносин, характерних для даного типу професій. Також необхідно наголосити, що професійна мораль має завжди розглядатися в єдності із загальноприйнятою системою моралі.

У підготовці до відповіді слід розкрити питання про сутність і види морально-етичних принципів. Слід звернути увагу на те, яким чином формулюються принципи гуманізму, законності, справедливості і патріотизму в сучасному світі.

Необхідно простежити генезу поняття «гуманізм» з часів його філософської рефлексії у добу Відродження до сьогодення. У сучасному світі гуманізм розуміється як світоглядний принцип, що означає визнання людини найвищою цінністю, віру в людину, її здатність до удосконалення, вимога свободи і захисту гідності особистості, ідею про право людини на щастя, про те, що задоволення потреб та інтересів особистості має бути кінцевою метою суспільства.

Необхідно визначити, чому принцип справедливості є вихідним у всіх нормативно-правових актах і законах України. Ідея справедливості, вимога справедливості пронизують законодавство сучасного демократичного суспільства; правовий вираз вимоги справедливості утримується у Загальній декларації прав людини. Вимога справедливості в державі і суспільстві втілюється в основних принципах і конкретних нормах Конституції України, що й потрібно розкрити у відповіді на конкретних прикладах.

Слід відзначити, що законність – це імперативна настанова орієнтувати власну діяльність та взаємовідносини на дотримання норм права, прослідкувати моральнісний бік служіння закону, проблеми дотримання законності у власній професійній діяльності.

Потрібно звернути увагу на те, яким чином формулюється проблема добра і зла в етиці, які існують підходи до розкриття даних категорій. Для

систематизації етичних підходів до проблеми добра і зла пропонується така класифікація: *натуралістичний підхід*, що виходить із природи людини, її задоволення і насолоди (гедонізм), щастя і нещастя (евдемонізм), прагнення користі й зиску (утилітаризм), ділового успіху (прагматизм); *суб'єктивістський підхід*, що інтерпретує добро і зло як акт вільного вибору (екзистенціалізм), вираження мовлення та емоцій (неопозитивізм); *метафізичний підхід* з пошуками безумовного зовнішнього джерела добра і зла, в ролі якого виступає космос, абстрактна ідея Блага, природа, вічні ідеї, Бог, апіорний моральний закон, абсолютний дух; *соціальний підхід*, що пояснює добро і зло особливостями суспільної практики, системою конвенцій. Добро і зло виступають як нормативно-оціночні поняття та явища. У відповіді необхідно також ввести критерій розуміння добра і зла через визнання абсолютної цінності життя і самоцінності індивідуальності людини й обґрунтувати дану позицію, а також, виходячи з даної позиції, розкрити специфіку прояву зазначених категорій у професійній діяльності.

До *третього питання* необхідно навести визначення зазначених категорій, розкрити їх значення у формуванні світогляду особистості. Звертаючись до аналізу категорії обов'язку, необхідно вказати, що вона означає ставлення особистості до суспільства, інших людей, що виражається у моральнісному обов'язку стосовно них у конкретних умовах. Варто звернути увагу на те, що обов'язок є моральнісним завданням, яке людина формулює для себе сама, виходячи з моральних вимог, звернених до всіх, - це особисте завдання конкретної особи в конкретній ситуації.

Важливо знати специфіку іншої категорії етики – совісті як контрольно-регулятивного механізму моральної свідомості, охарактеризувати совість як категорію, що виражає невід'ємний зв'язок моралі й людської особистості, характеризує здатність особистості здійснювати самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання і робити самооцінку здійснюваних вчинків. Потрібно визначити совість як суб'єктивне усвідомлення особистістю свого обов'язку і відповідальності перед суспільством, іншими людьми, що виступає як обов'язок і відповідальність перед самим собою. Важливим моментом є розгляд взаємозв'язку обов'язку і совісті, спільного та відмінного між ними. Підґрунтям совісті є розуміння і переживання людиною моральних цінностей. Знаючи, наприклад, що захист прав людини – це вимога суспільства, совість рішуче протестує проти їхнього порушення чи ігнорування. Обов'язок можна виконувати по-різному – від страху, за велінням серця, тобто «по совісті». Саме совість характеризує сутність людини. Необхідно пригадати та проаналізувати форми виявлення совісті (моральне задоволення, сором, сумнів). Відзначити, що як почуття обов'язку, так і почуття совісті базуються на самосвідомості, власній оцінці свого ставлення до оточуючого світу, на діючих у суспільстві моральних нормах.

Роль совісті є надзвичайно важливою за умови, коли людина знаходиться перед моральним вибором, а зовнішній контроль з боку громадської думки або виключається, або ускладнений. Слід пам'ятати, що у професійній діяльності

людина зіштовхується з багатьма колізіями, з необхідністю приймати відповідальні рішення, нерідко у складних моральних ситуаціях. І лише працівники з розвиненим почуттям совісті, котрі здатні адекватно, самокритично і принципово судити про свої прагнення і вчинки, можуть ефективно виконувати покладену на них місію й підтримувати престиж власної професії й особистості.

Слід також звернути увагу на те, яким чином формулюються категорії честі та гідності в етиці. Так, гідність – це категорія етики, що позначає особливе моральне відношення людини до самої себе і відношення до неї з боку суспільства, оточуючих, яке ґрунтується на визнанні цінності людини як особистості. Поняття гідності особистості спирається на принцип рівності всіх людей у моральному відношенні, ґрунтується на рівному праві кожної людини на повагу, забороні принижувати її гідність, незалежно від того, до якої соціальної верстви вона належить. Честь як категорія етики означає моральне ставлення людини до самої себе і ставлення до неї з боку суспільства, оточуючих, коли моральна цінність особистості пов'язується з моральними заслугами людини, з її конкретним громадським станом, родом діяльності й моральними заслугами, що визнаються за нею (честь офіцера, честь працівника поліції, честь вченого, лікаря, підприємця). Важливо пам'ятати, що честь і гідність тісно взаємопов'язані, однак на відміну від гідності, що ґрунтується на визнанні рівності всіх людей, честь оцінює людей диференційно. Честь зобов'язує людину виправдовувати і підтримувати репутацію, яку вона має і, яка належить соціальній групі, колективу, в якому дана людина знаходиться. Необхідно прослідкувати, як категорії честі та гідності відображені у правових актах і законах України (Конституція України, Кодекс честі працівника поліції та ін.).

Питання цільових виступів

1. У якій сфері суспільного життя діють норми професійної етики? В яких компонентах розкривається зміст професійної етики?
2. У чому ви бачите вплив правової системи на рівень моральної культури суспільства?
3. Чи змінюється зміст категорій етики з плином часу?
4. У якій сфері суспільного життя діють норми професійної етики?
5. В яких компонентах розкривається зміст професійної етики?
6. Чи правильно буде говорити про конкретно-історичний зміст понять добра і зла?
7. У чому Ви вбачаєте зв'язок між поняттями «сутність людини» і «сенси життя»?

Теми рефератів

1. Норми професійної етики.
2. Моральна культура суспільства.
3. Поняття про сенс життя.
4. Добро і зло: зміст понять.

Література

1. Білоус Т. Л. Професійний саморозвиток і самовиховання майбутніх фахівців як складові сучасного освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Інноваційна педагогіка*. Одеса : видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 61. Т. 1. С. 93–97. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/vip61>
2. Білоус Т. Л., Манько В. О. Соціально-психологічні передумови корупції працівників правоохоронних органів. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, наук. Парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 127–129. URL: <https://univd.edu.ua/uk/dir/401/arkhiv-konferentsiy-seminariv-ta-kruglykh-stoliv>
3. Білоус Т. Л., Лахтарина Т. М. Дослідження професійної деформації працівників правоохоронної органів. *Питання сучасної науки і права* : матеріали XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (21 квітня 2023р., м. Суми) / Сумська філія ХНУВС. Суми : СФ ХНУВС, 2023. С. 209–212. URL: <https://sumy.univd.edu.ua/uk/dir/66/materialy-naukovo-praktychnykh-konferentsiy>
4. Василевська Т. Е. Етика державного управління : підручник. Київ : НАДУ, 2015. 204 с. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Etika-derzhavnogo-sluzhbovtsya.pdf>
5. Етика юриста : конспект лекцій / укладач Л. В. Теліженко. Суми : Сумський державний університет, 2020. 163 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/80861/3/Telizhenko_etyka.pdf
6. Професійна етика. *Доброчесність та етика* / ООН. Відень, 2021. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_14_final_UKR.pdf
7. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2357/1/%D0%9F%D0%95%D0%AE%20.pdf>
8. Тофтул М. Г. Етика : підручник. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І.Франка, 2011. 448 с. URL: <http://pe.ptngu.com/04.html>

Тема № 2. Діловий (службовий) етикет

Семінарське заняття. Діловий (службовий) етикет

Навчальна мета заняття: ознайомити студентів зі змістом моральної культури особистості; основами етики спілкування і норм службових відносин. Висвітлити значення ключових понять, що характеризують спілкування як фундаментальну властивість людського життя.

Кількість годин: 4

Навчальні питання:

1. Моральна культура особи працівника правоохоронної системи.
2. Морально-естетичний зміст культури поведінки.
3. Єдність змісту і форми у культурі поведінки. Моральні засади спілкування.
4. Поняття та зміст етикету. Службовий етикет працівників.
5. Основні вимоги до спілкування з іноземцями на офіційних заходах.

Методичні вказівки

Необхідно розглянути особливості етикету, специфіку службового (ділового) етикету, значення норм службового етикету у виконанні службових обов'язків.

Розкрити визначення категорії «моральна культура особи» та охарактеризувати внутрішню структуру даної категорії. Слід звернути увагу на співвідношення понять «моральна культура», «професійна культура», «правова культура».

Варто відзначити, що особливе місце в моральному та естетичному вихованні працівників належить сфері спілкування. Спілкування є необхідною і загальною умовою будь-якої життєдіяльності, найважливішим фактором формування і розвитку людини. Потрібно звернути увагу на такі моральні виміри спілкування, як толерантність, повага, співчуття, милосердя, любов. При розгляді поняття «культура поведінки» слід урахувувати три складові даного феномену: внутрішній зміст, сутність поведінки, зовнішній прояв поведінки; характер взаємозв'язку і ступінь відповідності їх між собою. У відповіді потрібно зазначити, що основними формами культури спілкування є такі: культура поведінки, мови та зовнішнього вигляду. Кожна з цих форм має певний естетичний потенціал, який, з одного боку, передає рівень естетичної культури, а з іншого – своїм безпосереднім впливом формує морально-естетичну культуру працівника.

Потрібно пам'ятати, що культура поведінки працівників поліції виявляється в їх відносинах між собою та у ставленні до громадян у праці, побуті; їй властива діалектична єдність змісту і форми, суті та явища. В культурі поведінки важливо враховувати три складові моменти: зовнішній прояв поведінки, характер взаємозв'язку і ступінь відповідності їх між собою. Поведінка кожної людини опосередкована, насамперед, правовою, моральною та естетичною культурою, культурою мислення і культурою почуттів.

Форма поведінки знаходиться у нерозривній органічній єдності зі своїм змістом. Ця єдність виявляється, насамперед, у тому, що зміст і форма поведінки не мисляться одне без одного. Не може бути в поведінці вчинку змісту, що не обгорнутий у свою форму, тому що форма – це вираження змісту. З іншого боку, немає форми, яка б не передавала певний зміст, форма поведінки завжди змістовна, а зміст оформлений і тільки у своїй єдності, цілісності вони можуть бути сприйняті естетично.

Слід пам'ятати, що етикет – це, насамперед, сукупність формальних правил, які регулюють зовнішні прояви людських стосунків (поводження з людьми, формули звертання, вітання, вибачення, подяки, поведінка в громадських місцях тощо). Але, здавалося б, суто формальні моменти спілкування здатні містити досить-таки глибокий моральний зміст. Дотримуючись вимог етикету, люди таким чином декларують узгодженість свого способу поведінки і дій з поведінкою і діями наших партнерів по спілкуванню, ніби заявляючи про свою приналежність до єдиного морального і смислового простору. Необхідно звернути увагу на те, що в етикеті слід розрізняти дві сторони: морально-етичну (норми поведінки) та естетичну – зовнішні форми прояву цих норм, граціозність і красу манер.

Службовий етикет працівника поліції – це складова частина його морально-естетичної культури, яка включає в себе регламентовані форми спілкування як із громадянами, так і з колегами. Якщо етикет включає в себе правила спілкування всіх людей і у всіх ситуаціях, то правила службового етикету діють у більш вузькій сфері – вони визначають правила поведінки працівників при виконанні ними своїх професійних обов'язків. Службовий етикет вимагає такого стилю спілкування, висуває такі моральні норми, що сприяють і слугують створенню в колективі морально-здорової психологічної атмосфери і є важливим фактором виконання професійного обов'язку.

Особливістю службового етикету працівників поліції є його нормативний характер: спілкування регламентоване статутами, наказами, настановами, інструкціями, виконання яких суворо обов'язкове. Основою етикету працівників поліції є те, що всі його норми і правила ґрунтуються на принципах гуманізму, справедливості, законності, презумпції невинності та є їх конкретизацією до різних життєвих ситуацій і сфер спілкування. Службовий етикет охоплює такі сфери спілкування: стосунки працівників поліції з громадянами, взаємозв'язок між працівниками в колективі, відносини між різними службами.

Розкриваючи зміст цього питання, необхідно звернути увагу насамперед на моральний аспект культури спілкування з іноземцями на офіційних заходах. Перш за все – це знання і володіння культурними інструментами спілкування і моральними нормами поведінки, які вироблені в ході суспільно-історичної практики і прийняті в тій національній соціокультурній групі, до якої належить особа. Крім цього, до числа провідних вимог, яких необхідно дотримуватись, належать ввічливість, коректність, тактовність, делікатність, скромність, точність, обов'язковість і, звичайно, повага до національних і культурних особливостей іноземця.

Питання цільових виступів

1. Чи може сумлінне виконання службових обов'язків бути моральним вчинком? За яких обставин?
2. Що, на Вашу думку, означає бути людиною ввічливою? Чи можна вважати ввічливість суто зовнішньою характеристикою моральної вдачі людини?
3. Поясніть, як Ви розумієте вислів: «Хороші манери складаються з маленьких самопожертвувань» (Р. Емерсон). Чи згодні Ви із цим?
4. Що таке культура мовлення працівника, яке значення має вона у його професійній діяльності?
5. Чи повинен працівник у позаслужбовий час дотримуватись норм службових відносин?

Теми рефератів

1. Культура мовлення працівника.
2. Моральна культура особи працівника правоохоронної системи.
3. Морально-естетичний зміст культури поведінки.
4. Моральні засади спілкування.
5. Службовий етикет працівників.

Література

1. Білоус Т. Л. Професійний саморозвиток і самовиховання майбутніх фахівців як складові сучасного освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Інноваційна педагогіка*. Одеса : видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 61. Т. 1. С. 93–97. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/vip61>

2. Білоус Т. Л., Манько В. О. Соціально-психологічні передумови корупції працівників правоохоронних органів. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, наук. Парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 127–129. URL: <https://univd.edu.ua/uk/dir/401/arkhiv-konferentsiy-seminariv-ta-kruglykh-stoliv>

3. Білоус Т. Л., Лахтарина Т. М. Дослідження професійної деформації працівників правоохоронної органів. *Питання сучасної науки і права* : матеріали XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (21 квітня 2023р., м. Суми) / Сумська філія ХНУВС. Суми : СФ ХНУВС, 2023. С. 209–212. URL: <https://sumy.univd.edu.ua/uk/dir/66/materialy-naukovo-praktychnykh-konferentsiy>

4. Василевська Т. Е. Етика державного управління : підручник. Київ : НАДУ, 2015. 204 с. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Etika-derzhavnogo-sluzhbovtsya.pdf>

5. Етика юриста : конспект лекцій / укладач Л. В. Теліженко. Суми : Сумський державний університет, 2020. 163 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/80861/3/Telizhenko_etyka.pdf

6. Професійна етика. *Доброчесність та етика* / ООН. Відень, 2021. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_14_final_UKR.pdf
7. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2357/1/%D0%9F%D0%95%D0%AE%20.pdf>
8. Тофтул М. Г. Етика : підручник. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І.Франка, 2011. 448 с. URL: <http://pe.ptngu.com/04.html>

Тема № 3. Актуальні морально-правові проблеми сучасного суспільства

Семінарське заняття. Актуальні морально-правові проблеми сучасного суспільства

Навчальна мета заняття: ознайомити студентів з моральною складовою актуальних проблем сучасного суспільства, розкрити необхідність їх комплексного аналізу з врахуванням етичного і правового підходів.

Кількість годин: 4

Навчальні питання:

1. Вплив руйнації традицій та утвердження принципу індивідуалізму на морально-правову ситуацію в Україні.
2. Проблема насильства в контексті моралі і права.
3. Смертна кара як морально-правова проблема сучасного суспільства.
4. Біоетика і право. Правове регулювання біоетичних проблем.

Методичні вказівки

Необхідно розглянути специфіку актуальних проблем сучасного суспільства, визначити значення принципу толерантності у окресленні зазначених проблем, а також продемонструвати взаємозв'язок етичної і правової складових зазначених проблем.

У висвітленні питання необхідно подати загальну морально-правову картину сучасного соціокультурного розвитку: а) постановка в центр ціннісної уваги суспільства особистості з її правами і можливостями; б) руйнація традицій, традиційної культури; в) бурхливий розвиток науки і техніки; г) невпинна урбанізація; д) маніпулювання свідомістю за допомогою ЗМІ та ін. проблеми; потрібно розкрити позитивні і негативні сторони даних проблем. Також варто розглянути різні точки зору щодо майбутніх перспектив розвитку людства.

Слід розглянути різні підходи до розуміння сутності насильства: як в історії людства вирішувалася проблема легітимізації насильства (таліон, інституалізація насильства в державі, державно-правові засоби заміни насильства загрозою насильства). Пригадати типи насильницького впливу на людину (власне насильство, мова, суспільна влада). Навести аргументи, коли насильство отримує моральні санкції.

Рекомендуємо навести основні підходи до розуміння смертної кари в історичному контексті. Розкрити, як в Україні розв'язується проблема смертної кари.

У відповіді необхідно зазначити основні напрямки розвитку прикладної етики; розглянути морально-правовий аспект сучасних біоетичних проблем (евтаназії, клонування, фетальної терапії, трансплантації органів тощо). Порівняти морально-правові підходи до постановки проблем біоетики у різних країнах (США, Нідерланди, Франція, Україна) та спроби їхнього розв'язання.

Питання цільових виступів

1. Чи існує однозначний прогрес у розвитку моралі?
2. Які сучасні етичні проблеми пов'язані з принципом індивідуалізму?
3. Що таке бідність і що таке багатство з позиції їх духовного виміру?
4. Які моральні складності породжує науково-технічний прогрес?
5. Які проблеми можна віднести до «біоетики»?
6. Що таке медична біоетика? Поясніть її основні принципи.
7. У чому специфіка коеволюції суспільства та природи на сучасному етапі.
8. Дайте визначення глобальній біоетиці. Назвіть і поясніть основні принципи.
9. Біоетика та ноосферне мислення їх взаємозв'язок.
10. Клонування людини як соціально-філософська проблема.
11. Проблеми медико-біологічних досліджень і їх застосування у таких галузях, як трансплантація, генна інженерія, штучне запліднення.
12. Медична біоетика – як самостійний напрямок американських наукових центрів.
13. Екологічна біоетика та створення біоетичного ідеалу.
14. Глобальна біоетика та прийнятне виживання людства.
15. Філософські та світоглядні аспекти феміністичної біоетики.
16. З якими подіями пов'язують появу біоетики? Згадайте зміст основних принципів біоетики.
17. Біоетичні проблеми сучасності.

Теми рефератів

1. Філософсько-світоглядні засади біоетики.
2. Генеза біоетики як галузі наукового знання.
3. Медична біоетика: принципи, моделі, напрямки.
4. «Життя як цінність» (біоетичні проблеми «у витоків» біологічного життя).
5. «Смерть» як цінність (біоетичні проблеми «на межі»).
6. Актуальні проблеми, тенденції та перспективи біоетики третього тисячоліття.

Література

1. Білоус Т. Л. Професійний саморозвиток і самовиховання майбутніх фахівців як складові сучасного освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Інноваційна педагогіка*. Одеса : видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 61. Т. 1. С. 93–97. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/vip61>

2. Білоус Т. Л., Манько В. О. Соціально-психологічні передумови корупції працівників правоохоронних органів. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, наук. Парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 127–129. URL: <https://univd.edu.ua/uk/dir/401/arkhiv-konferentsiy-seminariv-ta-kruglykh-stoliv>

3. Білоус Т. Л., Лахтарина Т. М. Дослідження професійної деформації працівників правоохоронної органів. *Питання сучасної науки і права* : матеріали XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів

вищої освіти (21 квітня 2023р., м. Суми) / Сумська філія ХНУВС. Суми : СФ ХНУВС, 2023. С. 209–212. URL: <https://sumy.univd.edu.ua/uk/dir/66/materialy-naukovo-praktychnykh-konferentsiy>

4. Василевська Т. Е. Етика державного управління : підручник. Київ : НАДУ, 2015. 204 с. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Etika-derzhavnogo-sluzhbovtsya.pdf>

5. Губенко Г. Інтегративна педагогічна біоетика як перспектива освітнього дискурсу (Інформаційний огляд Шостого Національного Конгресу з біоетики, Київ, 27–29 вересня 2016 року). *Філософія освіти*. 2016. № 2. С. 271–274. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhilEdu_2016_2_25

6. Денежніков С. С. Еволюція людини епохи хай-тек: трансгуманістичні перспективи. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2014. № 1(9). С. 92–100. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/474/1/Evolutsiya%20lyudyny%20epokhy.pdf>

7. Етика юриста : конспект лекцій / укладач Л. В. Теліженко. Суми : Сумський державний університет, 2020. 163 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/80861/3/Telizhenko_etyka.pdf

8. Людина в складному світі / за ред. Н. В. Кочубей, М. О. Нестерової; вступне слово В. П. Адрущенка. Суми : Університетська книга, 2017. 357 с. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/humen_2017_.pdf

9. Професійна етика. *Доброчесність та етика* / ООН. Відень, 2021. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_14_final_UKR.pdf

10. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2357/1/%D0%9F%D0%95%D0%AE%20.pdf>

11. Тофтул М. Г. Етика : підручник. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І.Франка, 2011. 448 с. URL: <http://pe.ptngu.com/04.html>

Тема № 4. Професійна етика на міжнародному рівні

Семінарське заняття. Професійна етика на міжнародному рівні

Навчальна мета заняття: ознайомити студентів з міжнародним визнанням професійної етики; впливом документів ООН та міжнародних стандартів етичної професійної діяльності.

Кількість годин: 4

Навчальні питання:

1. Міжнародне визнання професійної етики.
2. Вплив документів ООН на розвиток професійної етики.
3. Міжнародні стандарти етичної професійної діяльності.
4. Роль Загальної декларації прав людини в розвитку професійної етики.
5. Професійна етика в корпоративних міжнародних етичних кодексах правоохоронців.

Методичні вказівки

Виконання правил етики й моральності відіграє важливу роль у житті кожної людини, особливо у професійній діяльності юристів.

Міжнародні стандарти – міжнародно-правові норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права у тих чи інших сферах міждержавного співробітництва, встановлюють певні мінімальні вимоги, дотримуватися яких повинні всі держави.

Такі стандарти відіграють важливу роль у вдосконаленні правових основ організації та діяльності правоохоронних органів на національному рівні, слугуючи своєрідним орієнтиром для вітчизняного законодавства.

Питання етики правоохоронців, як осіб, які від імені держави здійснюють кримінальне переслідування, було викладено у Керівних принципах ООН стосовно ролі осіб, які здійснюють судові переслідування, від 1990 р, які були розроблені спеціально для обвинувачів, мали бути впроваджені у національні законодавства. У Преамбулі цього документу вказувалося, що особи, які здійснюють судові переслідування (магістрати прокуратури) відіграють провідну роль у відправленні правосуддя, і що норми, які регулюють виконання ними своїх важливих функцій, повинні заохочувати їх до дотримання і застосування принципів, визначених в основних документах з прав людини, гарантуючи, таким чином, неупереджену і рівноправну систему кримінального правосуддя і ефективний захист громадян від злочинності. Відповідно до положень Керівних принципів, держави мали забезпечити, щоб особи, які здійснюють кримінальне переслідування, мали відповідну освіту і підготовку, були обізнані про конституційні і нормативні заходи щодо охорони прав обвинувачених і жертв, а також про права людини і основні свободи, визнані національним і міжнародним правом (ч. «b» п. 2). Від таких осіб вимагається виконувати свої обов'язки відповідно до закону справедливо, послідовно і швидко, поважати і захищати людську гідність і захищати права людини,

сприяючи тим самим забезпеченню належного процесу і безперебійного функціонування системи кримінального правосуддя (п. 12 Керівних принципів).

Діяльність поліції України має спиратися на міжнародно-правові та європейські стандарти поліцейської роботи, здобутки світового поліцейського співтовариства. Радою Європи 19 вересня 2001 року було затверджено «Європейський кодекс поліцейської етики». Цей кодекс застосовується до підрозділів і служб державної поліції чи до інших дозволених і/або контрольованих публічною владою органів, головною метою яких є забезпечення підтримки закону і порядку в громадянському суспільстві і яким держава дозволяє для досягнення цієї мети використовувати силу та/або спеціальні повноваження.

Рада Європи, затверджуючи цей документ, рекомендує урядам держав-членів керуватися у їх внутрішньому законодавстві і практиці, а також в їх кодексах поведінки для поліції принципами, викладеними в Європейському кодексі поліцейської етики, з метою забезпечення поступового введення їх у практику і можливо більш широкого їх поширення. Українське законодавство тією чи іншою мірою відтворює міжнародно-правові стандарти її здійснення.

Один із таких стандартів – це застосування сили. Він полягає в реалізації принципу, відповідно до якого застосувати силу можна тільки у випадку крайньої необхідності, причому вона має бути співмірною із законною метою, якої треба досягти. Правовою основою цього стандарту є Кодекс посадових осіб з підтримання правопорядку (ст. 3), Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку.

Цей етичний кодекс є одним із засобів регулювання на рівні внутрішньої організації поліції. Визначаючи норми, цінності і мінімальні етичні норми, його положення впливають на регулювання поведінки працівників поліції такими способами: через постійний контроль над якісним рівнем співробітників поліції; через полегшення здійснення управління і нагляду; через підвищення відповідальності керівного складу всієї організації; через встановлення норм для врегулювання внутрішніх конфліктів різного характеру.

У п. 63 Європейського кодексу поліцейської етики передбачено, що в державах-членах ЄС повинні бути вироблені деонтологічні кодекси поліції, а відповідні органи повинні стежити за їх дотриманням. Держави-члени ЄС заохочуються в тому, щоб розробляти деонтологічні кодекси, засновані на цінностях, які складають основу Європейського кодексу поліцейської етики. Хоча буває важко встановлювати відмінність між деонтологічними кодексами і кодексами поведінки, проте їх слід відрізняти від дисциплінарних інструментів, метою яких є визначення того, що складає порушення норм професійної поведінки, і внутрішніх наслідків такого порушення.

Українське законодавство тією чи іншою мірою відтворює міжнародно-правові стандарти її здійснення. Один із таких стандартів – це застосування сили. Він полягає в реалізації принципу, відповідно до якого застосувати силу можна тільки у випадку крайньої необхідності, причому вона має бути співмірною із законною метою, якої треба досягти. Правовою основою цього

стандарту є Кодекс посадових осіб з підтримання правопорядку (ст. 3), Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку. Суть стандарту така: якщо поліція застосувала силу, то це означає, що інші засоби в тій обстановці виявилися неефективними і без застосування сили неможливо було виконати завдання. У всіх випадках, коли законне застосування сили є неминучим, поліцейські повинні застосовувати силу пропорційно серйозності порушення; зводити до мінімуму можливість завдання шкоди, нанесення поранень; поважати й зберігати людське життя; гарантувати невідкладну медичну допомогу; негайно повідомляти родичів потерпілих; у випадку заподіяння смерті людині відразу ж повідомити про інцидент вище керівництво, яке, у свою чергу, повинно провести ретельну службу перевірку дій поліцейських.

Питання цільових виступів

1. Назвіть міжнародно-правові стандарти її здійснення.
2. Надайте визначення «міжнародний стандарт» та обґрунтуйте.

Теми рефератів

1. Міжнародне визнання професійної етики.
2. Вплив документів ООН на розвиток професійної етики.
3. Міжнародні стандарти етичної професійної діяльності.
4. Роль Загальної декларації прав людини в розвитку професійної етики.
5. Професійна етика в корпоративних міжнародних етичних кодексах правоохоронців.

Література

1. Білоус Т. Л. Професійний саморозвиток і самовиховання майбутніх фахівців як складові сучасного освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Інноваційна педагогіка*. Одеса : видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 61. Т. 1. С. 93–97. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/vip61>
2. Білоус Т. Л., Манько В. О. Соціально-психологічні передумови корупції працівників правоохоронних органів. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, наук. Парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 127–129. URL: <https://univd.edu.ua/uk/dir/401/arkhiv-konferentsiy-seminariv-ta-kruglykh-stoliv>
3. Білоус Т. Л., Лахтарина Т. М. Дослідження професійної деформації працівників правоохоронної органів. *Питання сучасної науки і права* : матеріали XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (21 квітня 2023р., м. Суми) / Сумська філія ХНУВС. Суми : СФ ХНУВС, 2023. С. 209–212. URL: <https://sumy.univd.edu.ua/uk/dir/66/materialy-naukovo-praktychnykh-konferentsiy>
4. Василевська Т. Е. Етика державного управління : підручник. Київ : НАДУ, 2015. 204 с. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Etika-derzhavnogo-sluzhbovtsya.pdf>

5. Етика юриста : конспект лекцій / укладач Л. В. Теліженко. Суми : Сумський державний університет, 2020. 163 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/80861/3/Telizhenko_etyka.pdf
6. Професійна етика. *Доброчесність та етика* / ООН. Відень, 2021. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_14_final_UKR.pdf
7. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2357/1/%D0%9F%D0%95%D0%AE%20.pdf>
8. Тофтул М. Г. Етика : підручник. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І.Франка, 2011. 448 с. URL: <http://pe.ptngu.com/04.html>

Тема № 5. Сучасний стан та перспективи розвитку професійної етики

Семінарське заняття. Сучасний стан та перспективи розвитку професійної етики

Навчальна мета заняття: ознайомити здобувачів вищої освіти з моральним відхиленнями в професійній діяльності; з формами прояву та засобами попередження моральних відхилень.

Кількість годин: 4

Навчальні питання:

1. Поняття моральних відхилень, основні причини їх виникнення.
2. Сучасні тенденції та перспективи професійної етики в умовах трансформації суспільних відносин.
3. Особливості функціонування професійної етики в умовах окремих типів етичних систем.
4. Моральні відхилення в професійній діяльності.
5. Форми прояву та засоби попередження моральних відхилень.
6. Формування культури моральних почуттів.

Методичні вказівки

Аналіз посадових обов'язків працівників правоохоронних органів свідчить про те, що в їхній діяльності часом поєднуються протилежності, які, з одного боку, філософськи доповнюють одна одну, а з іншого створюють величезні проблеми вибору, що супроводжуються невизначеністю та екстремальністю ситуацій. Це зумовлено самою сутністю правоохоронної діяльності, реалізацією владних повноважень, застосуванням примусу. Використання зброї, спеціальних засобів до правопорушників, нанесення їм тілесних ушкоджень в установлених законом випадках поєднуються одночасно з діями з надання допомоги, роз'яснення прав та організації подальшої роботи, що потребує внутрішнього спокою та виваженості у спілкуванні. Навіть сама можливість правової свідомості побачити в одній особі злочинця, що посягає на суспільний інтерес, і людину, яка є найвищою соціальною цінністю, викликає у співробітників суперечливі почуття. Робота в таких умовах, постійне емоційне напруження, пов'язане з професійним ризиком, нерідко призводять до професійних захворювань, специфічних відхилень від загальновизнаних стандартів емоційно-психічної діяльності, які називають фактами професійної деформації. Для більш детальної характеристики цього явища необхідно визначити три основні напрями його вияву: емоційний, функціональний і комунікативний. У першому напрямі спостерігаються зниження емоційної стійкості працівника, підвищена або знижена емоційність, неадекватність реагування у спілкуванні. У другому напрямі деформації спостерігаються зниження рівня ефективності в роботі, несвоєчасне, неякісне виконання обов'язку, перекладення частини обов'язків на підлеглих або оточення. Урешті-решт, у третьому напрямі виявляється втрата комунікативності, уміння

цілеспрямованого спілкування, що може мати форму грубощів, внутрішньої замкнутості, відчуження, а іноді й неповаги.

У результаті досліджень виявлено, що основні мотиви правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, такі: намагання працівників викрити правопорушника; неправильно зрозуміле почуття службового обов'язку, інтересів служби, які співробітник намагався захистити; висунення на перший план особистих світоглядних та моральних переконань, які стають визначальними факторами порівняно зі службовими обов'язками; прагнення до максимальної реалізації або демонстрації владних повноважень.

Перелічені вище мотиви свідчать про відхилення правової або моральної свідомості. Водночас вони є прикладами моральної деформації, які тягнуть за собою вчинення правопорушень. Визначаємо групу внутрішньо-системних безпосередніх причин, що сприяють деформації моральної свідомості працівників правоохоронних органів: негативні приклади поведінки керівників, безпринципність у службових відносинах; перевантаження роботою та відсутність контролю за її виконанням; низький рівень правової та моральної культури колективу, факти прояву правового нігілізму; неефективність форм та методів правовиховної роботи; негативний вплив з боку злочинного середовища в результаті постійного та безпосереднього спілкування з його представниками; незадоволеність рівнем матеріального забезпечення, іншими умовами праці; невідповідність рівня кваліфікації співробітників до займаних ними посад та ін.

Знання та урахування наведених вище факторів та показників мають винятково важливе значення для керівників підрозділів, контрольно-наглядових структур, а також для самих співробітників, що стає засобом здійснення ними самооцінки своєї діяльності.

Професійна деформація юристів – це питання їх правового виховання, моральної свідомості та культури. І проблеми, які постають у цьому руслі перед кадровими апаратами, керівництвом правоохоронних органів, є проблемами єдиного походження. Однак слід зазначити, що на деформацію правової свідомості у процесі професійної діяльності, а також на формування системи професійно-моральних якостей в процесі правового навчання впливає низка факторів внутрішнього та зовнішнього походження.

Зовнішні фактори – це недоліки системи політичної та економічної організації суспільства. Вони виступають як середовище, в якому має функціонувати право, а також як визначальні фактори соціального життя, які зрештою впливають на всі види соціальних відносин, у тому числі на правові відносини в правоохоронній сфері. Застої виробництва, безробіття, затримки з виплатою заробітної плати тягнуть руйнування бюджетних сфер, негаразди в політичній системі призводять до чергових «чисток» або реформ правоохоронних структур, що також негативно впливає на ставлення співробітників до своїх обов'язків, професії в цілому. Так, серед зовнішніх факторів соціального життя – можливих причин деформації моральної свідомості слід назвати: соціальну нестабільність; кризу соціальних, ідейних та моральних ідеалів; корумпованість владних структур; казусність системи

законодавства, низький рівень якості нормативно-правових актів, суперечності в офіційному тлумаченні законів, невиконання законів; низький рівень соціальної та правової захищеності працівників правоохоронних органів; переважання негативних оцінок у висвітленні діяльності правоохоронних органів; низький соціальний престиж роботи правоохоронних структур; виконання працівниками не властивих їм функцій.

Внутрішні фактори пояснюються недоліками самої правоохоронної системи, до яких слід віднести негативні традиції, стереотипи мислення, аморальні критерії оцінки, правопорушення самих співробітників, що в результаті також призводить до дефектів правової свідомості. Такі дефекти можна поділити на три групи: відображення, ставлення та мотивації. Відповідно до першої групи відносять правову недбалість, до другої правовий нігілізм, до третьої – несприйняття особою приписів правових норм та вимог моралі.

Вважається, що професійна деформація людини як особистості являє собою комплекс специфічних, взаємодіючих змін у особистісній структурі, що виникають внаслідок ряду умов, які пов'язані з професійною діяльністю.

Ураховуючи особливі умови праці працівників органів внутрішніх справ (часті ситуації із непередбаченим наслідком, спілкування з асоціальними елементами, ризик травмування або поранення, психічні та фізичні перевантаження та ін.), цілком логічно припустити, що у цьому виді діяльності професійна деформація буде розвиватися особливо інтенсивно та масштабно.

Наслідком розвитку даного феномена можуть бути такі прояви поведінки працівників органів внутрішніх справ, які не тільки не співпадають із професійною етикою, не тільки мають глибоке неприйняття у суспільстві, але й призводять до прямого порушення закону, до правопорушень і навіть злочинів.

Отже, прояви професійної деформації у правоохоронній системі дуже небезпечні як для суспільства, так і для самої системи і врешті для самого працівника.

Питання цільових виступів

1. Поняття моральних відхилень, основні причини їх виникнення.
2. Надати визначення поняттю професійна деформація.
3. Перелічить фактори, які впливають на деформацію правової свідомості у процесі професійної діяльності, а також на формування системи професійно-моральних якостей в процесі правового навчання. Обґрунтуйте відповідь.

Теми рефератів

1. Професійне виховання. Поняття професіоналізму. Місце моральної культури в структурі професіоналізму.
2. Актуальні морально-правові проблеми сучасного суспільства: сутність, значення, основні підходи до розв'язання.
3. Етичні цінності та ідеали сучасних молодіжних субкультур.
4. Збереження культурних пам'яток як етична і правова проблема.

5. Самоосвіта і самовиховання як етична установка сучасної людини.
6. Авторське право як проблема юриспруденції та етико-естетичного пізнання.

Література

1. Білоус Т. Л. Професійний саморозвиток і самовиховання майбутніх фахівців як складові сучасного освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Інноваційна педагогіка*. Одеса : видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 61. Т. 1. С. 93–97. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/vip61>
2. Білоус Т. Л., Манько В. О. Соціально-психологічні передумови корупції працівників правоохоронних органів. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, наук. Парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 127–129. URL: <https://univd.edu.ua/uk/dir/401/arkhiv-konferentsiy-seminariv-ta-kruglykh-stoliv>
3. Білоус Т. Л., Лахтарина Т. М. Дослідження професійної деформації працівників правоохоронної органів. *Питання сучасної науки і права* : матеріали XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (21 квітня 2023р., м. Суми) / Сумська філія ХНУВС. Суми : СФ ХНУВС, 2023. С. 209–212. URL: <https://sumy.univd.edu.ua/uk/dir/66/materialy-naukovo-praktychnykh-konferentsiy>
4. Василевська Т. Е. Етика державного управління : підручник. Київ : НАДУ, 2015. 204 с. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Etika-derzhavnogo-sluzhbovtsya.pdf>
5. Етика юриста : конспект лекцій / укладач Л. В. Теліженко. Суми : Сумський державний університет, 2020. 163 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/80861/3/Telizhenko_etyka.pdf
6. Професійна етика. *Доброчесність та етика* / ООН. Відень, 2021. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_14_final_UKR.pdf
7. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2357/1/%D0%9F%D0%95%D0%AE%20.pdf>
8. Тофтул М. Г. Етика : підручник. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І.Франка, 2011. 448 с. URL: <http://pe.ptngu.com/04.html>

3. Рекомендована література

Основна

1. Василевська Т. Е. Етика державного управління : підручник. Київ : НАДУ, 2015. 204 с. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Etika-derzhavnogo-sluzhbovtsya.pdf>
2. Етика юриста : конспект лекцій / укладач Л. В. Теліженко. Суми : Сумський державний університет, 2020. 163 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/80861/3/Telizhenko_etyka.pdf
3. Етичні основи правоохоронної діяльності : навчально-методичні рекомендації для студ. юридичного факультету. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2022. 36 с. URL: <https://cutt.ly/eefqMMNv>
4. Мулярчук Є. І. Покликання і професія в аспекті етичної мотивації. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2019. Вип.1-2 С. 167–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Multi_2019_1-2_12
5. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів : ПП «Арал», 2018. 108 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2357/1/%D0%9F%D0%95%D0%AE%20.pdf>
6. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2357/1/%D0%9F%D0%95%D0%AE%20.pdf>
7. Професійна етика. *Доброчесність та етика* / ООН. Відень, 2021. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_14_final_UKR.pdf
8. Ризики в сучасному нестабільному суспільстві: соціальні і культурні виміри / за ред. Л. Г. Скокової. Київ: Інститут соціології НАН України, 2021. 295 с. URL: https://i-soc.com.ua/assets/files/journal/monografiya21_04_22.pdf
9. Тофтул М. Г. Етика : підручник. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 448 с. URL: <http://pe.ptngu.com/04.html>

Додаткова

1. Аналіз даних і розробка рекомендацій в боротьбі з антисемітизмом та ксенофобією щодо ромів в Україні: за рівні права та рівні можливості. Фонд EVZ «Пам'ять, відповідальність, майбутнє», 2017. URL: [http://kngu.org/sites/default/files/evz_report_2017_print_re%20\(1\).pdf](http://kngu.org/sites/default/files/evz_report_2017_print_re%20(1).pdf)
2. Білоус Т. Л. Манько В. О. Соціально-психологічні передумови корупції працівників правоохоронних органів. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.). / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 127–129. URL: <https://univd.edu.ua/uk/dir/401/arkhiv-konferentsiy-seminariv-ta-kruglykh-stoliv>
3. Білоус Т. Л., Кугуєнко Д. О. Надання домедичної допомоги постраждалим із психогенними реакціями в надзвичайних ситуація. *Питання*

сучасної науки і права : матеріали XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (21 квітня 2023 р., м. Суми)/Сумська філія ХНУВС. Суми : СФХНУВС, 2023. С. 206–208. URL: https://sumy.univd.edu.ua/files/conference/kafjur_20_04_2023.pdf

4. Білоус Т. Л., Лахтарина Т. М. Дослідження професійної деформації працівників правоохоронної органів. *Питання сучасної науки і права* : матеріали XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (21 квітня 2023 р., м. Суми) / Сумська філія ХНУВС. Суми : СФХНУВС, 2023. С. 209–212. URL: <https://sumy.univd.edu.ua/uk/dir/66/materialy-naukovo-praktychnykh-konferentsiy>

5. Гарасимів Т., Базарник М. Методологічна дилема дефініції «соціалізація» у філософсько-правових концепціях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. Львів, 2016. № 855. С. 158–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_855_25

6. Гендер у психологічних та соціологічних дослідженнях : навч. посіб. / Л. О. Шевченко, Ю. В. Кобікова, І. В. Ламаш та ін.; [Міжнар. благод. фонд «СНІД Фонд Схід-Захід», Харк. нац. ун-т внутр. справ]. Київ : [б.в.], 2015. 148 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e7e1220c-14f3-421e-86c7-1f99f1331c79/content>

7. Глобальні та локальні кризи: переосмислюючи українське суспільство : матеріали Міжнародних соціологічних читань пам'яті Н. В. Паніної / За наук. ред. Є. І. Головахи, О. Г. Стегнія, О. О. Максименко. Київ : Інститут соціології НАН України, 2021. 170 с. URL: <https://cutt.ly/WedV8mmu>

8. Книш М., Котик Л. Глобальні проблеми людства : навч. посібник. Львів : ПростірМ, 2021. 130 с. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/07/Kotykh-Knysh-Globalni_problemy_liudstva-book.pdf

9. Кравченко Т. О. Технології, які змінюють суспільство. Суспільство, що трансформує етику (філософський аналіз). *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 38–44. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/3/10.pdf>

10. Ксенофобія в Україні 2018 р. Інформаційно-аналітична доповідь за результатами моніторингу / М. Бондар, В. Ліхачов. К., 2019. URL: http://www.romagenocide.com.ua/data/files/Xenophobia_in_Ukraine_2018Ukr.pdf

11. Пономаренко Т. О. Існування людини в умовах «соціального канібалізму»: виклики сучасності (філософсько-аксіологічний аналіз). *Філософія науки: традиції та інновації* : науковий журнал / МОН України, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка ; [редкол.: М. М. Ведмедєв, В. С. Бугрій, І. О. Снегірьов та ін.]. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2019. № 1 (19). С. 65–78. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/8365/1/ponomarenko.pdf>

12. Пономаренко Т. О., Рудь В. О. Імплементация світових цінностей в український аксіологічний простір: філософський аналіз. *Становлення сучасної Української держави: роль європейських цінностей у формуванні демократичного буття* = *The Formation of the Modern Ukrainian State : The Role of European Values in the Formation of Democratic Life* : міжнар. наук. конф. в рамках міжнар. проєкту Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of

European values as a basis of democracy in Ukraine» (7 листоп. 2023 р., м. Миколаїв) / М-во освіти і науки України ; ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. С 103–106. URL: <https://cutt.ly/KedV3f0b>

13. Пономаренко Т. О., Білоус Т. Л. Предмет соціології культури, її структура та функції. *Наше право*. 2023. № 3. С. 205–208. doi: 10.32782/NP.2023.3.30. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/5834>

14. Професійна етика вищої освіти : навч. посіб. для осіб, що навчаються в магістратурі за спеціальністю «Педагогіка вищої школи». / А. П. Алексеєнко, К. І. Карпенко, Л. О. Гончаренко, В.В. Дейнека. Харків: ХНМУ, 2015. 77 с. URL: <https://cutt.ly/oefwoNTK>

Нормативно-правові акти

1. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23.07.1996р. документ 995_788. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788#Text

2. Декларація прав дитини: резолюція 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text

3. Декларація принципів толерантності: затв. резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16.11.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503.

4. Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань: резолюція 36/55 Генеральної Асамблеї ООН від 25 листоп. 1981 р. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/43860>

5. Декларація про поліцію: затв. резолюцією № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи від 08.05.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text

6. Європейський кодекс поліцейської етики: ухвал. рекомендацією Res (2001) 10 Комітету Міністрів Ради Європи від 19.09.2001 р. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>.

7. Загальна декларація прав людини: затв. резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

8. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: затв. резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282.

9. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: ратиф. Законом України від 18.10.2006 р. № 251-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-16>.

10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

11. Конвенція про права дитини: редакц. затв. резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21.12.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

12. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
13. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб: затв. резолюцією 51/59 Генеральної Асамблеї ООН від 12.12.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788.
14. Основоположні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку: затв. резолюцією восьмого Конгресу ООН з попередження злочинності та поводження з порушниками від 07.09.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334.
15. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19>
16. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
17. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
18. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
19. Про затвердження Порядку проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції : постанова Кабінету Міністрів України від 7 лют. 2018 р. № 58. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58-2018-%D0%BF#Text>
20. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>.
21. Про затвердження Правил носіння однострою поліцейських : наказ МВС України від 19 серп. 2017 р. № 718. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1122-17#Text>
22. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 № 1296-IV. Дата оновлення: 09.12.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>.
23. Про національну безпеку: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
24. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
25. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text>
26. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квіт. 1991 р. № 87-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
27. Про затвердження Кодексу поведінки працівників, до функціональних обов'язків яких належить здійснення управління кордонами від 05.07.2011р. за №z0922-11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0922-11#Text>

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Інститут демографії і соціальних досліджень імені В. М. Птухи НАН

України. URL: <http://www.idss.org.ua>

2. Інститут соціології НАН України. URL: <https://i-soc.com.ua/>

3. Інституційний репозитарій Харківського національного університету внутрішніх справ. Соціологія. Соціальна робота. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/98>

4. Інституційний репозитарій ХНУВС. Психологія. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/communities/09bbb8bd-3daa-4342-871b-c60ad7fa21ac>

5. Науковий журнал «Право і безпека». URL: <https://dspace.univd.edu.ua/communities/fc6998f5-f1b1-4eed-ad35-2a26790d9093>

6. Публікації Інституту соціології НАН України. URL: <https://i-soc.com.ua/ua/edition/publications>

7. Соціальні виміри суспільства (збірники наукових праць). URL: <https://i-soc.com.ua/ua/edition/socialni-vimiri-suspilstva/>

8. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва (Інфографіка). URL: <https://dif.org.ua/category/infographics>

9. Цілі сталого розвитку. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs>